

POJETÍ OMYLU V REKODIFIKACI TRESTNÍHO PRÁVA HMOTNÉHO

JUDr. SIMONA STOČESOVÁ, LL.M.

Katedra trestního práva Právnické fakulty ZČU v Plzni

Úpravu omylu (omylu skutkového a omylu právního) nalezneme v osnově trestního zákoníku¹ v části první, hlavě druhé (Obecná část; Trestní odpovědnost), a to mezi ustanoveními týkajícími se zavinění (§ 15 a násl. osnovy).

Omyl skutkový (§ 18 osnovy) svou definicí navazuje na ustálenou koncepci skutkového omylu. Dle ustanovení § 18 odst. 1 osnovy nejedná úmyslně, kdo při spáchání činu nezná ani nepředpokládá jako možnou okolnost, která je znakem trestného činu, čímž ale není dotčena jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Tato definice skutkového omylu do značné míry připomíná znění § 16 odst. 1 StGB². Je zde použit i stejný výraz „nejedná úmyslně“. Navrhovaná česká úprava je dokonce o něco přesnější a výstižnější než jakou můžeme nalézt v trestním zákoníku SRN („*Kdo při spáchání činu nezná okolnost, která náleží k zákonné skutkové podstatě, nejedná úmyslně. Trestnost za nedbalostní spáchání zůstává nedotčena.*“). Na rozdíl právě od německého trestního zákoníku vládní návrh výslovně upravoval též skutkový omyl o okolnosti vylučující protiprávnost, čímž předem vylučuje možné pochybnosti o zařazení tohoto druhu omylu právě mezi omyly skutkové včetně právních následků. Pozitivní skutkový omyl o okolnosti vylučující protiprávnost nalezneme v ustanovení § 18 odst. 4 osnovy: „Kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti.“ Pro úplnost obsahuje ustanovení § 18 osnovy též řešení situací, kdy pachatel při spáchání činu mylně předpokládá takové skutkové okolnosti, při jejichž skutečné existenci by byla naplněna skutková podstata buď mírnějšího, nebo naopak přísnějšího úmyslného trestného činu (§ 18 odst. 2, 3 osnovy). V prvním případě může být pachatel potrestán pouze za ten mírnější trestný čin, jehož skutková podstata měla být dle mylného hodnocení skutkové situace pachatelem naplněna. Ve druhém případě by byl pachatel potrestán za pokus daného přísnějšího trestného činu, ke kterému směřoval jeho úmysl. Je pravdou, že vládní návrh nepočítá s výslovnou regulací pozitivního skutkového omylu (s výjimkou zmiňovaných ustanovení § 18 odst. 3 a 4 osnovy). Nelze však říci,

¹ Srov. např. Šámal, P. Osnova trestního zákoníku 2004–2006. Vydání první. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 55–57.

² StGB – trestní zákoník Spolkové republiky Německo.

že by tato určitá mezera v právní úpravě mohla vyvolat nějaké pochybnosti, pokud jde o řešení takových případů. Mám zato, že ustanovení týkající se pokusu trestného činu, jakožto „jednání, které bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu a jehož se pachatel dopustil v úmyslu trestný čin spáchat“ (§ 21 odst. 1 osnovy) spolu s uvedeným § 18 odst. 3 osnovy jsou v tomto směru dostatečná. Návrh neupravuje také zvláštní případy skutkového omylu a ani negativní skutkový omyl o okolnosti vylučující protiprávnost. Lze souhlasit s důvodovou zprávou, podle které řešení těchto případů vyplývají z trestněprávní nauky a nepředstavují z hlediska praxe problém.³

Lze konstatovat, že do značné míry revoluční změnu přináší § 19 osnovy, který upravuje omyl právní. Koncepce návrhu na první pohled opouští dosavadní chápání právního omylu v českém trestním právu. Právní omyl je totiž definován jako nedostatek vědomí protiprávnosti činu při jeho spáchání. Dle mého názoru by tím měla být chápána protiprávnost plynoucí z právního řádu jako celku. Nicméně z důvodové zprávy k § 19 osnovy vyplývá setrvání na rozlišování norem trestněprávních (včetně těch, jichž se trestní zákoník dovolává) a norem mimotrestních, pro které by nadále platila pravidla týkající se omylu skutkového (jakožto omylu o normativním znaku). Na druhou stranu je nutno podotknout, že důvodová zpráva je v případě přijetí samotného zákona jen nanejvýš podkladem pro jeho další výklad, nikoli obecně závaznou normou. Formulace ustanovení § 19 by tak v případě jejího zachování ponechala prostor pro další vývoj v koncepci právního omylu v českém trestním právu (např. směrem, kterým se vydala německá trestněprávní nauka po druhé světové válce v souvislosti s pojetím „omylu o zákazu“, v originále „*Verbotsirrtum*“, kde je podstatou, že se pachatel mýlí o zakázanosti, a tím protiprávnosti svého jednání jako takové, tj. vyplývající z celého právního řádu).

Podstatné jsou též právní důsledky právního omylu. Podle nich lze rozlišovat právní omyl omluvitelný a právní omyl neomluvitelný. Ustanovení § 19 odst. 1 osnovy vylučuje zavinění (úmyslné, tak nedbalostní) pachatele, který se dopustil trestného činu bez vědomí jeho protiprávnosti, a to za předpokladu, že se nemohl omylu vyvarovat. Mohl-li se omylu vyvarovat, připadá v úvahu mimořádné snížení trestu odnětí svobody dle § 58 odst. 6 osnovy s tím, že soudce není vázán omezeními pro snížení trestu uvedenými v § 58 odst. 4 osnovy. Tvůrci návrhu se zabývali rovněž otázkou, kdy lze právní omyl považovat za takový, jehož bylo možno se vyvarovat, což samozřejmě přispívá k právní jistotě a omezuje případné nejasnosti při výkladu tohoto ustanovení v právní praxi. Dle § 19 odst. 2 osnovy bylo možno se právnímu omylu vyvarovat, „pokud povinnost seznámit se s příslušnou právní úpravou vyplývala pro pachatele ze zákona nebo z jiného právního předpisu, úředního rozhodnutí či ze smlouvy, z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce, anebo mohl-li pachatel trestnost činu rozpoznat bez zvláštních obtíží.“ Vymezením těchto kritérií, která velmi připomínají ustanovení § 9 odst. 2 öStGB⁴, se značně snižuje pravděpodobnost výskytu právního omylu, kterého by nebylo možno se vyvarovat, a který by tak vylučoval trestní odpovědnost takto se mýlícího pachatele pro nedostatek zavinění. V každém případě je však k dispozici právní úprava, která s takovou eventualitou počítá, což je jistě dobře. Není totiž

³ Šámal, P. Osnova trestního zákoníku 2004–2006. Vydání první. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 56.

⁴ öStGB – trestní zákoník Rakouské republiky.

dle mého názoru spravedlivé trestat toho, kdo skutečně nevěděl a ani nemohl vědět, že jeho jednání je v rozporu s právem. V takovém případě není možné mu daný čin „vytýkat“. A i tehdy, kdy o protiprávnosti svého činu pachatel měl a mohl vědět, je jeho vina (jakožto širší pojem než zavinění) jistě nižší než u pachatele, který je o protiprávnosti svého jednání dobře informován, a přesto se vědomě rozhodne v rozporu s právem jednat. Proto je na místě poskytnout soudům nástroj ke zmírnění právních následků trestného činu, o jehož protiprávnosti pachatel nevěděl, sic se mohl takového omylu vyvarovat. Ohledně trestání pachatele, který spáchal trestný čin v právním omylu, jehož bylo možno se vyvarovat, se přikláním též k názoru, který zastává *Jescheck*⁵, totiž že příliš vhodné není obligatorní zmírnění trestu, jako je tomu např. ve španělském trestním zákoníku (čl. 14 odst. 3 C6P⁶), neboť „právní omyl může výjimečně spočívat na právní ignoranci a na bezohlednosti, které nesnižují vinu pachatele“, a takový právní omyl pak neodůvodňuje mírnější potrestání. *Jescheck* tedy preferuje fakultativní moderaci trestu, ke které by se však mělo přistupovat „zpravidla“, tj. ve většině případů vyhnutelného právního omylu, což by možná mělo být i výslovně uvedeno v zákoně.

Hovoří-li se u právního omylu, kterého nebylo možno se vyvarovat, o tom, že pachatel v takovém případě nejedná zaviněně, mělo by se tím rozumět dle mého názoru odpadnutí viny v širším smyslu – viny jako vytýkatelnosti jednání (jak tuto vinu chápe například současná německá teorie trestního práva), než jak je chápáno zavinění ve vztahu k jednotlivým skutkovým okolnostem trestného činu. Z toho důvodu by dle mého názoru stálo za to, ještě se zamyslet na formulaci § 19 odst. 1 osnovy, kterou považují za poněkud zavádějící. Sice je na první pohled stejná či přinejmenším obdobná např. již zmíněné německé úpravě právního omylu, resp. omylu o zákazu (§ 17 StGB), podle které ten, kdo jedná bez vědomí bezprávnosti svého činu, jedná bez viny, pokud se nemohl tohoto omylu vyvarovat. Nicméně zavinění a vina se v německém právu relativně striktně odlišují, byť lze říci, že existence viny je závislá na existenci zavinění. Nicméně zavinění se vztahuje vždy na skutkové okolnosti činu, nikoli na jeho protiprávnost, resp. zakázanost. Vina je pojem mnohem širší a znamená, že pachateli je možno čin vytýkat (což v některých případech nelze, přestože ve vztahu ke všem skutkovým okolnostem se vztahuje jeho zavinění v potřebné formě). V případě tzv. omluvitelného právního omylu lze asi pokládat za rozumný názor, že čin nelze pachateli vytýkat⁷, tudíž jedná bez viny (nikoli však nezaviněně). Jde také o to, že pouhá absence vědomí protiprávnosti činu z takového činu ještě nedělá čin, který by byl v souladu s právem. Když by ale v takovém případě bylo vyloučeno zavinění, nebylo by možno zároveň vyloučit, že by daný čin najednou (právě z důvodu chybějícího zavinění) protiprávním být přestal nebo že by např. přestal být „útokem“, proti kterému je přípustná nutná obrana.

Podle mého názoru by bylo tedy vhodnější § 19 odst. 1 osnovy formulovat např. následovně: „*Není trestný*, kdo při spáchání trestného činu neví, že jeho čin je protiprávní, nemohl-li se omylu vyvarovat.“ Zde je možno odkázat i na obdobnou formulaci § 29 odst. 3

⁵ *Jescheck, H.-H.* K návrhu obecné části nového trestního zákona České republiky. Stanovisko. Freiburg i. Br., 2003, (český překlad prof. JUDr. Jan Musil, CSc.), s. 14.

⁶ C6P – trestní zákoník Španělského království (Código Penal).

⁷ Srov. např. *Wessels, J., Beulke, W.* Strafrecht. Allgemeiner Teil. 32., nově zpracované vydání. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2002, s. 127.

osnovy týkající se překročení mezí nutné obrany. § 19 odst. 1 osnovy by mohl také znít: „Kdo při spáchání trestného činu neví, že jeho čin je protiprávní, *jedná bez viny*, nemohl-li se omylu vyvarovat.“ V tomto případě by se jednalo v podstatě o přesný překlad slovního spojení „*handelt ohne Schuld*“ z výše uvedeného § 17 StGB. Zároveň by se (stejně jako v německé úpravě) odlišil pojem viny od pojmu zavinění, což pokládám za žádoucí.

Mám-li shrnout navrhovanou právní úpravu omylu, považuji ji za ucelenou a poměrně vyčerpávající. Spojuje v sobě tradiční vnímání skutkového omylu spolu s moderním přístupem k omylu právnímu. Tvůrci návrhu poměrně vhodně skloubili přednosti cizích právních úprav omylu, zejména je patrná inspirace německým a rakouským trestním zákoníkem. Z německého je v mnoha rysech převzata úprava omylu skutkového (srov. § 16 StGB) a částečně i právního (srov. § 17 StGB). V rakouském trestním zákoníku zase nalezneme ustanovení o skutkovém omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost (srov. § 8 öStGB), jež naopak chybí v trestním zákoníku SRN. Rakouský trestní zákoník rovněž jmenuje kritéria, dle nichž se určuje „neomluvitelnost“ právního omylu, tj. v kterých případech se bylo možno právního omylu vyvarovat (srov. § 9 odst. 2 öStGB). Obdobná kritéria pak obsahuje § 19 odst. 2 osnovy. Dá se tedy říci, že navrhovaná právní úprava, pokud by bývala prošla úspěšně celým legislativním procesem by jistě obstála v celoevropském srovnání. V určitých ohledech (a po výše navrhované úpravě znění § 19 odst. 1) by zřejmě dokonce předčila některé zahraniční trestní zákoníky, neboť je z celkového pohledu přesnější a důslednější, přesto však stále dostatečně abstraktní, a v praxi tak dobře použitelná.

DIE AUFFASSUNG DES IRRTUMS IN DER NEUKODIFIKATION DES TSCHECHISCHEN MATERIELLEN STRAFRECHTS

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik des Irrtums, wie es aus dem Regierungsvorschlag des Strafgesetzbuchs folgt, der in den Jahren 2004–2006 im tschechischen Parlament erörtert wurde. Es werden einerseits die vorgeschlagene Rechtsregelung des Tatbestandsirrtums (einschl. Erlaubnistatbestandsirrtums) und andererseits der Vorschlag der Rechtsirrtumsregelung behandelt. Eine besondere Aufmerksamkeit wird im Beitrag dem Rechtsirrtum gewidmet. In dieser Hinsicht handelt sich um einen Durchbruchsvorschlag, insbesondere in den Folgen des Rechtsirrtums. Der entschuldigende Rechtsirrtum (der Irrtum, den der Täter nicht vermeiden konnte) würde nach dem Vorschlag eine Verschuldung ausschließen, und damit auch die Strafverantwortlichkeit. Der unentschuldigende (vermeidbare) Rechtsirrtum könnte zur Strafmilderung führen. Im Beitrag wird eine mehr geeignete Formulierung der Folgen des entschuldigenden Rechtsirrtums vorgeschlagen, wo nicht „eine Verschuldung“, sondern „eine Strafbarkeit“, ggf. „eine Schuld“ ausgeschlossen sein sollte.

Schlagwörter: das Strafrecht; das Strafgesetzbuch; der Tatbestandsirrtum; der Erlaubnistatbestandsirrtum; der Rechtsirrtum; entschuldigender Rechtsirrtum; unentschuldigender Rechtsirrtum; die Verschuldung; die Schuld; die Strafverantwortlichkeit; die Strafbarkeit; die Strafe

Seznam klíčových slov: trestní právo; trestní zákoník; omyl skutkový; omyl skutkový o okolnosti vylučující protiprávnost; omyl právní; omluvitelný právní omyl; neomluvitelný právní omyl; zavinění; vina; trestní odpovědnost; trestnost; trest